

<https://doi.org/10.52340/lac.2021.667>

წინდებულების პრობლემატიკის ზოგიერთი საკითხი (თანამედროვე გერმანული ენის მასალაზე)

ელისო ქორიძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
e-mail: elisso.koridze@gmail.com

თანამედროვე გერმანული ენის წინდებულების კლასი არ წარმოადგენს დახურულ სისტემას. მასში განუწყვეტლივ ქრება ძველი ენობრივი ერთეულები და წარმოიქმნება ახალი. მეტყველების ნაწილების რიგში წინდებული წარმოდგენილია სხვა, დამხმარე და ფორმაუცვლელ სიტყვათა კლასების გვერდით. მათგან განსხვავებით წინდებულს გააჩნია მართვის უნარი. წინდებულების პოლისემიურობა განაპირობებს მათი მნიშვნელობების და ფუნქციონირების მრავალფეროვნებას. განსაკუთრებით საინტერესოა აღნიშნული საკითხი სინტაქსის დონეზე. წინდებული არ წარმოადგენს დამოუკიდებელ წევრს, მაგრამ ყოველთვის შედის წინადადების რომელიმე წევრის შემადგენლობაში. იგი შეიძლება გამოჩნდეს როგორც დამატებასთან, ასევე განსაზღვრებასა და გარემოებასთან. მაგრამ ამ შემთხვევაში გადამწყვეტ როლს ასრულებს ის ფაქტორი, მიეკუთვნება წინდებული ძველ, პირველად თუ ახალ, ნასახელარ ერთეულს. წინდებულის მართვა განპირობებულია არა ბრუნვით, არამედ თვით წინდებულით, რაც უშუალო კავშირშია დისტრიბუციასთან. ამ შემთხვევაში იგი უკავშირდება როგორც ავტოსემანტიკურ, ასევე - სინსემანტიკურ სიტყვებს, მაგრამ წინდებულის აქტუალიზაციაზე ძირითადად გავლენას ახდენს სრულმნიშვნელოვანი სიტყვა - ზმნა.

საკვანძო სიტყვები: წინდებულები, დახურული სისტემა, ფორმაუცვლელი მეტყველების ნაწილი

ტრადიციული გრამატიკების მიხედვით, წინდებული არის ფორმაუცვლელი, მაგრამ მართვის უნარის მქონე სიტყვა. ამით ის განსხვავდება სხვა არასრულმნიშვნელოვანი მეტყველების ნაწილებისაგან (ზმნიზედა, კავშირი, ნაწილაკი). ამ ორი ნიშნის მიხედვით, წინდებულს ერთგვარად შუალედური ადგილი უჭირავს სრულმნიშვნელოვან და არასრულმნიშვნელოვან სიტყვებს შორის.

ჰ. ბრინკმანი, წინდებულებს სემანტიკური ნიშნის მიხედვით, ერთ კატეგორიად გამოჰყოფს და მათ მიმართების აღმნიშვნელ სიტყვებს (Beziehungswörter) უწოდებს. ჰ. გლინცი მეტყველების ნაწილებს აღწერს სემანტიკური პრინციპის მიხედვით და თვლის, რომ ზმნიზედები, კავშირები და წინდებულები გამოხატავენ სხვადასხვა დამოკიდებულებებს (მდგომარეობა, ხდომილება დროში, სივრცეში და სხვ.), აერთიანებს მათ ერთ დიდ კლასად - ნაწილაკებად და იქვე იძლევა მათ დიფერენციაციას ფუნქციების მიხედვით. რაც შეეხება წინდებულებს, მათ განიხილავს, არა როგორც ჩამოყალიბებულ მეტყველების ნაწილს, არამედ, როგორც სიტყვების ფუნქციონალურ კლასს. (Brinkmann, 1962: 110).

წარმოდგენილი მოსაზრება ერთგვარად საკამათოა, რადგან, თუმცა წინდებულებს აქვთ გარკვეული ფუნქციები, რომელთა შესრულება სხვა მეტყველების ნაწილებსაც შეუძლია, მაგრამ ყოველთვის არ ხერხდება მათი შეცვლა სხვა ენობრივი ერთეულით. ეს კი მიუთითებს იმაზე, რომ მართალია წინდებული დამხმარე სიტყვაა, მაგრამ ის არ არის ლექსიკური მნიშვნელობისაგან დაცლილი და აღნიშნავს გარკვეულ დამოკიდებულებებს საგნებსა და მოვლენებს შორის.

რაც შეეხება წინდებულის ფორმას, იგი წარმოადგენს მყარ სტრუქტურას, რომელმაც ზოგ შემთხვევაში შეიძლება განიცადოს ცვლილება. მაგალითად, წინდებულის და არტიკლის შერწყმული ფორმა. რიგ შემთხვევებში, შესაძლებელია მათი შეცვლა წინდებულის და არტიკლის დამოუკიდებელი ფორმებით, თუმცა იშვიათად შერწყმული ფორმა არსებით სახელთან ერთად წარმოადგენს მყარ სემანტიკურ კონსტრუქციას და აღარ ექვემდებარება კომპუტაციას.

განასხვავებენ ძველ, პირველად და ახალ, ნასახელარ წინდებულებს. ძირითადად, წინდებულების ფორმა მყარია. მასში შეუძლებელია რომელიმე ელემენტის ჩასმა, მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთი მათგანი წარმოადგენს ნაწარმოებ სიტყვას. მაგალითად, mittels, jenseits, hinsichtlich, bezüglich, ან კომპოზიტს außerhalb, einschließlich, zufolge, unterhalb.

რაც შეეხება თანამედროვე გერმანული ენის ახალ, ნასახელარ წინდებულებს, ითვლება, რომ ისინი ჯერ კიდევ ფორმირების პროცესში არიან. მიუხედავად ამისა, ისინი მყარ კონსტრუქციებს წარმოადგენენ და არ ხერხდება მოცემულ ენობრივ ფორმებში განსაზღვრული არტიკლის ჩასმა. მაგალითად, In Anbetracht - in dem Anbetracht, in Betreff - in dem Betreff და სხვ. ზოგჯერ აღნიშნულ სტრუქტურებში შენარჩუნებულია ბრუნვის ნიშანი. მაგალითად, im Laufe ყოველთვის წარმოდგენილია დატივის ფლექსიით, მაგრამ Im Fall(e) გვხვდება როგორც ბრუნვის ნიშნით, ისე უმისოდაც. ამგვარად, შეიძლება ითქვას, რომ მსგავს „საექვო“ კონსტრუქციებში შეიმჩნევა ერთ ფორმად ჩამოყალიბების ტენდენცია.

წინდებულები მიეკუთვნებიან პოლისემურ სიტყვებს, რაც ასევე განსაზღვრავს მათი ფუნქციონირების მრავალფეროვნებას. ენობრივ კომუნიკაციაში წინდებული შეიძლება

წარმოჩინდეს სხვა მეტყველების ნაწილად და, პირიქით, სხვა ენობრივმა ერთეულმა შეიძლება შეასრულოს წინდებულის ფუნქცია. მაგალითად, როდესაც ზმნიზება გადადის წინდებულის კლასში, იგი პირველ რიგში იცვლის სინტაქსურ ფუნქციებს. კერძოდ, კარგავს უნარს დაუკავშირდეს ზმნას, განსაზღვროს იგი, და, საპირისპიროდ ამისა, ითვისება წინდებულის ფუნქციას, დაუკავშირდეს არსებით სახელს. ამ ნიშნების მიხედვით, იოლია განვასხვაოთ წინდებულის გენეტიკურად მონათესავე ზმნიზებისაგან. მაგალითად, etwas **gelegentlich** kaufen და **gelegentlich** der Feier. იგივე ითქმის მიმდებარედან ნაწარმოებ წინდებულებზე. მიუხედავად იმისა, რომ რომ ისინი მიეკუთვნებიან წინდებულების კლასს და უკავშირდებიან არსებით სახელს, მაინც ინარჩუნებენ ზმნურ თვისებებს და ამით განსხვავდებიან ისეთი წინდებულებისაგან, როგორებიცაა während, unbeschadet, ungeachtet, რომლებსაც მთლიანად დაკარგული აქვთ ზმნური თვისებები. სიტყვებს mitten და rings შეუძლია უშუალოდ დაუკავშირდნენ სახელებს, მაგრამ ამისთვის მათ სჭირდებათ სხვა წინდებულის დახმარება. მაგალითად, **mitten im** Zimmer, **mitten auf** der Strasse, **rings um** die Stadt. ამიტომ ზოგიერთი მკვლევარი მათ ზმნიზების კლასს აკუთვნებს.

თუ გავიხსენებთ ლ.ვიტგენშტაინის ცნობილ გამოთქმას „სიტყვის მნიშვნელობა არის მისი გამოყენება“, დავინახავთ, რომ წინდებულის ტექსტში გამოდის სხვადასხვა მნიშვნელობით და ფუნქციით. ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ წინდებულის არასოდეს არ წარმოადგენს დამოუკიდებელ სინტაქსურ წევრს, მაგრამ იგი ყოველთვის შედის რომელიმე წევრის შემადგენლობაში. ტექსტში წინდებულის არსებით სახელთან ერთად შეიძლება იყოს წინდებულის დამატება Er bezog sich in seinem Vortrag **auf die Aussage** seines Vorredners, განსაზღვრება **Das Haus im Wald** wird verkauft. ზოგჯერ ძნელია საზღვრის დადგენა განსაზღვრებასა და ადგილის გარემოებას შორის Sie schickten uns freundliche **Grüsse aus Moskau**. წინდებულის შესიტყვება შეიძლება მიმართული იყოს როგორც ზმნაზე, ასევე, არსებით სახელზე. დუდენის გრამატიკა ასეთ შესიტყვებებს უწოდებს **თავისუფალ განსაზღვრებებს** (Freie Attribute). (Duden, 2013: 617).

დროთა განმავლობაში წინდებულის დამატება ითავსებს ახალ წინდებულებს, ბრუნვების ფუნქციების შეზღუდვა მიმდინარეობს წინდებულების ფუნქციების გაფართოების ხარჯზე. ძველი წინდებულების გვერდით ახალი წინდებულების გაჩენა რამდენადმე მოტივირებულია. მაგალითად, ზმნა hoffen შუა ზემოგერმანულში მართავდა მხოლოდ გენტივს, დღეს კი მხოლოდ auf+Akk. -ს. ამ ზმნასთან auf წინდებულის გამოჩენა არ არის შემთხვევითი. იგი განპირობებულია თვით ზმნის ლექსიკური მნიშვნელობით. წარმოდგენილი წინდებულის უკვე ადრე უკავშირდებოდა სემანტიკურად მსგავს ზმნებს basieren, gründen, stützen (sich).

ვ.შმიდტი მიუთითებს, რომ წინდებულებიანი შესიტყვებები უფრო თვალსაჩინოდ წარმოადგენს საგნებსა და მოვლენებს შორის დამოკიდებულებებს, ვიდრე თვით ბრუნების სისტემა: „Offensichtlich vermögen die präpositionalen Fügungen schon aufgrund der grossen Zahl von Präpositionen, die mannigfaltigen Beziehungen zwischen den Dingen und Erscheinungen deutlicher und differenzierter zu bezeichnen, als das mit Hilfe des in der Zahl sehr beschränkten Systems der reinen Kasus möglich ist.“ (Schmidt, 1963: 124).

ეს მოსაზრება გაზიარებულია ბევრ უახლეს გრამატიკაშიც, რაც ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს წინდებულებიანი კონსტრუქციებში ვხვდებით კონკურენციას, ერთი მხრივ, ანალიზურ და სინთეზურ ფორმებსა და, მეორე მხრივ, აბსოლუტურ ბრუნვებს შორის, და ხდება ანალიზური კონსტრუქციების მიერ ბრუნვების „განდევნა“ იმ შემთხვევაში, როდესაც აბსოლუტური ბრუნვები ვერ აკმაყოფილებენ სემანტიკურ მოთხოვნებს. (Breindl, 2013: 217).

ყველაზე საინტერესო და მნიშვნელოვანი ამ მხრივ დამატებაა. წინდებულებიანი დამატების ხშირად გამოყენება, რა თქმა უნდა, უფრო აფართოებს ენობრივ გამოხატულებათა შესაძლებლობებს, ვიდრე აბსოლუტური ბრუნვები, მაგრამ ეს არ არის დამოკიდებული ახალი ან უახლესი წინდებულების რაოდენობის ზრდაზე, რადგან არც ერთ მათგანს არ შეუძლია არსებით სახელთან ერთად იყოს წინდებულებიანი დამატება. გერმანულ ენაში არ არის ზმნა, რომლის მართვაშიც წარმოდგენილი იქნებოდა რომელიმე ახალი ან უახლესი წინდებული. ამ უკანასკნელთა ფუნქციები შემოიფარგლება მხოლოდ განსაზღვრებებით და გარემოებებით.

ეს ფაქტი, შეიძლება აიხსნას იმით, რომ ახალი წინდებულების, როგორც ლექსიკური ერთეულების სტატუსი მყარია. დამატებაში წინდებულის მნიშვნელობა ერთგვარად ბუნდოვანია, როგორც ფორმის, ისე შინაარსის მხრივ. მაგალითად, Er denkt **an** das Heiraten წინადადებაში გაურკვეველია, გამოხატავს წინდებული მიმართებას წინადადებასა და სახელს შორის, თუ ზმნასა და სახელს შორის. ერთი მხრივ, ზმნის მართვა მნიშვნელოვანი სინტაქსური ფაქტორია, ხოლო მეორე მხრივ, საქმე ეხება სემანტიკას. ფორმალური სემანტიკიდან გამომდინარე, დასაშვებია ჩანს კომპლექსური პრედიკატის არსებობა (Denken an), რომელშიც წინ არის წამოწეული წინდებულის ლექსიკური კომპონენტი.

გარემოებებთან და განსაზღვრებებთან ვითარება არაერთგვაროვანია. მაგალითად, წინდებულის ლექსიკური მნიშვნელობა მიჩქმალულია კონსტრუქციებში: unter Umständen, auf Geheiß, mit Billigung. ასევე, ძნელია გარკვევა, უნდა ჩაითვალოს ეს კონსტრუქციები მყარ წარმონაქმნებად, თუ სახელადი ვალენტობის ჩარჩოებად. იქ, სადაც სახელადი ვალენტობა მიმართულია ზმნურ ვალენტობაზე, წინდებულის მნიშვნელობა თითქმის იკარგება. მაგალითად, განსაზღვრებებში der Gedanke an, das Vertrauen auf და სხვ. ასეთ კონსტრუქციებში

მხოლოდ ძველი წინდებულება წარმოდგენილი. რაც შეეხება ახალ, ნასახელარ წინდებულებს, ისინი ყოველთვის უკავშირდება გარემოებებს და განსაზღვრებით მიმართებებს ამყარებს სახელებს შორის.

რაც შეეხება წინდებულების კლასსა და ვალენტობას შორის მიმართებებს, იმისთვის, რომ წინდებულმა ლოგიკურ-სემანტიკური ვალენტობა გამოხატოს, საჭიროა, მან ერთმანეთთან სინტაქსურად დააკავშიროს საგნებისა და მოვლენების გამომხატველი სულ მცირე, ორი სიტყვა. მაგრამ, მთავარი ამ შემთხვევაში არის ის, რომ წინდებულმა ტექსტში შეავსოს ცარიელი ადგილი. ეს ხდება მხოლოდ მაშინ, როცა წინდებული და მასთან დაკავშირებული სიტყვა წარმოადგენს დამოუკიდებელ სინტაქსურ წევრს. ასეთი გამოყენება ხშირად გვხვდება საგაზეთო სტატიების სათაურებში: *Nach dem Orkan, Im Mittelmeer, Auf dem Strömen* და სხვ.

წინდებულის დაკავშირებაში დატივთან, აკუზატივთან თუ გენიტივთან, გადამწყვეტ როლს ასრულებს არა ბრუნვა, არამედ, თვით წინდებული. ეს იმით აიხსნება, რომ არსებითი სახელების ბრუნვები შეიძლება დაუკავშირდეს წინდებულებს, რომლებიც გამოხატავენ სრულიად სხვადასხვა, ხანდახან ურთიერთ საწინააღმდეგო დამოკიდებულებებს. მაგალითად, დატივი შეიძლება დაუკავშირდეს წინდებულებს, რომლებიც გამოხატავენ, როგორც მოქმედების საწყის პუნქტს, ასევე მიზანსაც: *aus, von, nach, zu*. ამ წინდებულებთან დატივის გამოყენებისას გადამწყვეტია ის ფაქტორი, რომ გარკვეულ შემთხვევებში ხდება მათი მნიშვნელობების მიხედვით დაახლოება, რადგან, გადაადგილების გამოხატვისას ლოგიკურია აღნიშნული წინდებულების ერთად გამოყენება: *Eine Reise von Köln nach Berlin*.

ამგვარად, წინდებულის მართვა განპირობებულია არა ბრუნვით, არამედ თვით წინდებულთ. ჰ.ბრინკმანის მიხედვით, წინდებულის მეშვეობით, ბრუნვის მართვა დაკავშირებულია დისტრიბუციასთან. (Brinkmann, 1962: 115). თუმცა არსებობს სხვა მოსაზრებაც, რომლის მიხედვითაც დატივი და აკუზატივი ინარჩუნებენ თავის უძველეს ლოკალურ მნიშვნელობას ორმაგი მართვის წინდებულებთან (*auf, an, in ...*). (Breindl, 2013: 217). უფრო მართებულად მიგვაჩნია ის აზრი, რომ ისინი ახდენენ მხოლოდ დამოკიდებულებების დიფერენციაციას. ბრუნვების განაწილებით აიხსნება აგრეთვე დატივის გამოყენება ყველა იმ წინდებულთან, რომლებიც გამოხატავენ კავშირს ან კონტაქტს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Brinkmann H., - Die Wortarten im Deutschen. In: Das Ringen um eine neue deutsche Grammatik. Wiss.Buchfestschrift. Darmstadt. 1962. S.101-125.
2. Breindl, E; Klosa, A., - Funktionswörter/Buch/Forschung. Zur lexikographischen Darstellung von Partikeln, Konnektoren, Präpositionen und anderen Funktionswörtern. Georg Olms Verlag. Hildesheim. 2013. S.217.
3. Duden., - Die Grammatik. Unentbehrlich für richtiges Deutsch. Dudenverlag. Berlin. 2016. S. 617.
4. Gagel, S., - Frühneuhochdeutsche Konnektoren. In: Studia Linguistica Germanica. Band 131. De Gruyter. Berlin. 2017.
5. Müller, W., - Das Wörterbuch deutscher Präpositionen die Verwendung als Anschluss an Verben, Substantive, Adjektive und Adverbien / Band 1, A-L. De Gruyter. Berlin. 2012.
6. Schmidt W., - Lexikalische und aktuelle Bedeutung: ein Beitrag zur Theorie der Wortbedeutung. Akademie Verlag. Berlin. 1963.

Eliso Koridze

Some issues of prepositional problems (on modern German language material)**Abstract**

The class of modern German prepositions is not a closed system. In it the old linguistic units are constantly disappearing and new ones are emerging. The preposition in the row of speech parts is presented next to other, auxiliary and unchangable word classes. Unlike them, the preposition has the ability to manage. The polysemy of prepositions determines the diversity of their meaning and functioning. This issue is especially interesting at the syntax level. The preposition is not an independent member, but is always part of any member of the proposal. It can appear with object, attribute and adverbial modifier. But in this case the decisive role is played by the factor belonging to the pre-existing old, new named unit. The management of the prepositions is conditioned not only by the turnover but by the preposition itself, which is directly related to the distribution. In this case it is related to both autosemantic and synsemantic words, but the actualization of the preposition is mainly influenced by the full-meaning word – verb.

Key words: preposition, closed system, unchangable part of speech

რეცენზენტი: პროფესორი ს. მუჯირი